

15. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР “Про нові роздрібні ціни на товари народного споживання і тарифи на послуги, що надаються населенню” // Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1991. – № 3. – С. 16 – 21.

16. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР “Про продаж товарів народного споживання з використанням картки споживача з купонами нового зразка” // Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1991. – № 8. – С. 23 – 25.

17. Про заходи щодо посилення боротьби з нетрудовими доходами населення [Електронний ресурс] / Рада Міністрів СРСР, Постанова № 575 від 15.06.1986. – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_13311.htm

18. Про заходи з усунення недоліків у ситуації, що склалася в практиці ціноутворення [Електронний ресурс] / Рада Міністрів СРСР, Постанова № 26 від 05.01.1989. – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_15388.htm

19. Про основні напрямки перебудови системи ціноутворення в умовах нового господарського механізму [Електронний ресурс] / Центральний Комітет КПРМ, Рада Міністрів СРСР, Постанова № 820 від 17.06.1987. – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_14148.htm

20. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп.32, спр. 2577, арк. 15.

21. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2579, арк. 73

22. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2585, арк. 32.

23. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2600, арк. 45

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бардашевська Юлія Іванівна – аспірантка державного вищого навчального закладу “Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”.

Наукові інтереси: соціально-економічне та повсякденне життя населення Криму в період перебудови.

УДК 94 (477,4=411,16) “1861/1914”

ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ В АГРАРНИХ ВІДНОСИНАХ НА ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В 1861 – 1914 РР.

Андрій БОРОДІЙ (Кам'янець-Подільський)

У цій статті описується стан єврейського землеволодіння, землекористування та землеробства на території Правобережної України в 1861 – 1914 рр.

Ключові слова: оренда, колонія, власність, євреї, земля

В данной статье описывается состояние еврейского землевладения, землепользования и земледелия на территории Правобережной Украины в 1861 – 1914 гг.

Ключевые слова: аренда, колония, собственность, евреи, земля

This paper describes the state of the Jewish land ownership, land use and agriculture in the Right Bank Ukraine in 1861-1914 years

Keywords: rent, colony, property, Jews, lan.

В умовах незалежності Україна проголосила себе гарантом національного відродження етнічних меншин, які проживають на її території. Практична реалізація цієї політики потребує комплексного дослідження історії етнічних процесів, що відбувалися на землях України, зокрема в Правобережжі, осмислення об'єктивної наукової інформації про роль і вплив іудеїв на аграрні відносини в дореволюційному суспільстві. Це допоможе об'єктивніше зрозуміти сучасні міжнаціональні відносини, зупинити розвиток ксенофобії, антисемітизму й не допустити їхнього розвитку на теренах нашої держави.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше в українській історіографії показано цілісну картину участі єврейського населення в аграрних відносинах Правобережної України в 1861 – 1914 рр.

Об'єктом дослідження є єврейська меншина Правобережної України.

Предметом дослідження є форми й методи участі євреїв в аграрних відносинах на території Правобережжя у другій половині XIX – на початку XX століть.

Метою дослідження є науковий аналіз основних напрямків участі євреїв в аграрних відносинах на території Правобережжя в 1861 – 1914 роках.

Досліджувана проблема не набула предметного наукового аналізу. Серед науковців, які досліджували історію участі єврейського населення в аграрних відносинах на Правобережній Україні можна назвати О. Мацюка, В.П. Рибінського, П. Чубинського [10, 15, 17]. Зокрема, О. Мацюк здійснив аналіз єврейської колонізації й охарактеризував процес виникнення та розвитку єврейського землеволодіння й землекористування у XVIII – на початку XX ст.ст. в Україні. У праці В.П. Рибінського приділено увагу колоніям розміщеним на території Південно-

Західного краю, а П. Чубинський показав кількість орендованої євреями землі, указав ціну на неї та вивчив зайнятість іудейського населення регіону.

Головними орендарями поміщицьких земель були українські селяни, євреї-підприємці та дрібна польська шляхта. Попит на оренду в першій категорії землеробів обумовлювався значним індивідуальним малоземеллям, недостатнім забезпеченням громадською землею та прагненням розширити виробництво продукції. Щодо другої категорії орендарів, то тут важливий вплив мала скупченість іудеїв у містечках “смуги осілості”, яка призвела до “тісноти в економічній діяльності”. Підприємці, що мали на той час капітали, отримані завдяки операціям в гуртовій торгівлі, лихварстві, окремих видах ремесла й промисловості, прагнули їх вигідно примножити. Одним із перспективних напрямків капіталовкладення була купівля та оренда нерухомості, землі. Це також підвищувало соціальний статус. Отже, головним чином участь євреїв в аграрних відносинах відбувалася через землекористування і землеволодіння, а вже потім – через землеробство.

26 квітня 1862 р. за сприяння київського генерал-губернатора князя І. Васильчикова іудеям було надано дозвіл купувати маєтки на Правобережжі. Головна умова такого придбання – відсутність селян-кріпаків [23, арк. 92]. Унаслідок прийняття цього законопроекту єврейське населення почало активно купувати маєтки в Правобережній Україні. Офіційно за 1862 – 1864 рр. ними придбано небагато землі: на Київщині – 7 маєтків або 5940 дес., на Поділлі – 1 площею 9770 дес., на Волині – 4 площею 2193 дес. Загальна ціна маєтків становила 700 тис. крб. [17, с. 186]. Фактично лише на Волині євреями в цей період придбано близько 30 тис. десятин землі. При цьому купувалися не лише невеликі ділянки землі, а й величезні помістя. Так, купець І. Герман придбав у княгині Н. Зубової в Острозькому повіті Кривинський маєток площею 13000 десятин [8, с. 209]. Поряд з цим існувало й інше тіньове (латентне) землеволодіння й землекористування, яке можна було простежити, вивчити тільки за умови його легалізації.

Надалі масовому нагромадженню земель євреями перешкодили заборони 1864 – 1865 рр. здобувати маєтки на Правобережжі [5, с. 1]. Ці заходи вплинули на офіційне привласнення землі, залишивши на тому ж рівні приховане набування за допомогою тривалих оренд, угод про випас худоби, купівлю посівів та інших способів.

Незважаючи на урядові заборони 1868 р., у руках євреїв фактично в повній власності, але офіційно в оренді була досить значна кількість нерухомості. За словами Н. Єремєєва, київського землевласника, “передача євреям земель в посесію помітна саме в цьому році (1869 р.); ми знаємо досить порядні маєтки, які належали російським поміщикам і тепер віддані євреям”. З 1453 маєтків Київської губернії в останніх було 169, або 11,6%; з 1788 у Подільській губернії – 225, або 12,6%, з 1901 у Волинській губернії – 208, або 10,9%. Разом у Південно-Західному краї з 5142 маєтків у володінні євреїв було 602, або 11,6% (1869 р.) [12, с.287]. Тобто загальна кількість орендованих помість була значною.

Кількість іудейських оренд (а під їхнім прикриттям і придбання приватної власності) і надалі зростала і в наступні роки. Експедиція П. Чубинського 1872 р. зібрала на Київщині, Поділлі (крім Могилівського та Ольгопільського повітів), Волині (крім Луцького, Рівненського та Овруцького повітів) значні дані про офіційну єврейську оренду. Відповідно в Київській губернії нараховувався 351 орендар і 299 маєтків, у Подільській – 289/264, Волинській – 274/256. Загалом 914 євреїв орендували 819 маєтків, або близько 20 % (516958 дес.). Оплата становила 1509 тис. крб., прибуток 3600 тис. крб. Сюди не увійшли дані про єврейські таємні короткострокові оренди на основі неформальних угод. Разом з ними в руках євреїв було близько 1000 маєтків [18, с. 183]. За неофіційною інформацією консервативного видання “Киевлянин”, цього ж року кількість євреїв-землевласників у західних губерніях характеризувалася наступними цифрами: у Волинській – 985, Київській – 24. Для порівняння в Гродненській – 519, Мінській – 320, Віленській – 36. Сума поземельних зборів становила 2331 крб. [29, с. 1]. Ми бачимо, що дані, опубліковані П. Чубинським та газетою, суттєво відрізнялися. Навіть, якщо брати до уваги консервативний характер видання і можливі перебільшення, абсолютні цифри засвідчують велику питому вагу орендованих земель.

Убивство Олександра II 1 травня 1881 р. стало приводом до спалаху довгостримуваної ненависті й спровокувало хвилю антисемітизму 1881 – 1882 років. 3 травня 1882 р. Олександр II

видав “Тимчасові правила”, у яких було повторено заборону поновлювати орендні угоди з євреями та дозволяти їм оселятися в селах [4, с. 181].

Незважаючи на законодавчі обмеження, царській адміністрації складно було простежити за усіма порушеннями з боку євреїв через їхню надзвичайну різноманітність. Часом вони піддавалися офіційній перевірці: купівля посівів не заборонялася законом, прикривала фактичну оренду землі; оренда млинів, розміщених поза містами й містечками, здійснювалася під виглядом обмолоту хліба тільки для євреїв – фактичних орендарів млинів; управління маєтками прикривалося офіційними назвами прикажчиків, яких наймали ніби для нагляду за робітниками; відкрите володіння майном без будь-яких документів через особисту довіру або з передачею грошової застави в треті руки – явище цілком нормальне [27, арк. 77 Зв]. Перерахувати всі форми й види оренди майже неможливо, перераховані нами, розкривали практику участі євреїв у тінювих земельних відносинах.

Дані статистики підтверджуються архівними й публіцистичними матеріалами. Зокрема, у Проскурівському повіті Подільської губернії власник с. Чернелівка П. Рудський уклав таємний контракт з євреєм м. Проскурова А. Лектосимом 15 жовтня 1882 р. За ним єврей був допущений до володіння як співтовариш для обробітку земель і посіву хліба на фільварках Слуцк [28, арк. 46 Зв.]. На Київщині мировому судді 2-ї діляниці Радомишльського повіту 11 травня 1884 р. подали скаргу, з якої видно, що орендар-єврей Грушка, представник компанії євреїв, фіктивно орендував близько 10 років маєток графа Подгородинського в с. Горбулів та сусідніх селах. Користуючись безземеллям чиншовиків с. Горбулів та інших населених пунктів (сіл і містечок), євреї позбавили їх польових наділів і сінокосів та змушували працювати на себе за 5 – 6 крб. в місяць [9, с. 2]. Таким чином, бачимо, що іудейські підприємці, використовуючи слабкі економічні позиції місцевого населення, застосовували експлуаторські методи щодо останнього.

Влада намагалася реагувати на значну кількість виявлених незаконних орендних угод. Зокрема, 1887 р. в окружні суди Правобережжя було подано 33 позови проти незаконного землекористування євреїв і поляків, з яких було задоволено 16 [28, арк. 145, 180]. Певних результатів така політика все ж досягла. Але тривалість розгляду справ, складність збору інформації, небажання орендодавців давати свідчення проти євреїв-орендарів унеможлилювала прагнення повністю викоринити незаконну іудейську оренду.

Перехід землі у власність євреїв махінаціями тривав і напередодні I світової війни. На це, зокрема, указує звіт Київського генерал-губернатора Ф. Ф. Трепова за 1911 – 1912 рр. Чиновник зазначав, що списки далеко не повні, а фіктивні угоди практикувалися надзвичайно широко в різних формах: купівля кожного року врожаю; призначення керуючих повірених та інші. Усе ж за євреями рахувалося: на праві користування (оренди) й керівництва в Київській губернії 12821, Подільській 14238, Волинській 51230 дес. землі. На праві власності відповідно: 1871, 1868 та 30749 дес. землі. Загалом землекористування й землеволодіння становило 112777 дес. З цієї кількості офіційні документи на володіння були по всіх губерніях і по всіх видах лише на 1408 дес. [21, арк. 14].

Загалом визначальними рисами господарювання єврейського населення Правобережної України були прихований (латентний) характер угод, наявність шахрайських методів оренди, а також високий рівень довіри російських і польських поміщиків до євреїв-орендарів. Це дає змогу говорити про вагоме місце єврейського етносу в земельних посередницьких відносинах і несправедливість дій влади щодо них.

На відміну від єврейського землекористування і землеволодіння, розвиток яких був наслідком об’єктивних капіталістичних процесів, іудейське землеробство вводилось у Російській державі і, зокрема, на Правобережжі адміністративними заходами згори. Саме собою явище землевлаштування євреїв певною мірою унікальне в світовій економічній історії, оскільки такі напрями діяльності не були притаманні єврейському населенню протягом століть.

Перші єврейські землеробські колонії з’явилися в Україні й інших регіонах Російської імперії на початку XIX ст. На основі “Положення 1804 р.”[6], законів від 13 квітня 1835 р.[2] і 26 грудня 1844 р.[3] російська влада дозволяла усім євреям “смуги осілості” без перешкод переходити в хліборобський стан та оселятися на казенних чи приватних землях. Але загалом протягом першої половини XIX ст. єврейська колонізація йшла досить повільно, й тому влада вирішила скасувати цей проект. 22 жовтня 1859 р. урядом затверджено постанову єврейського

комітету про припинення поселення євреїв на державних землях, а 1864 р. зупинено поселення іудеїв на приватних землях [10, с. 32]. Почалася повільна ліквідація землевпорядної політики і єврейських хліборобських колоній.

Незважаючи на припинення землеоблаштування єврейського населення, його чисельність на Правобережжі в кінці 50-х рр. була значною. 1859 р. у Київській, Волинській та Подільській губерніях нараховувалося 93 хліборобські колонії, у яких проживало 2184 єврейських родини (близько 25000 осіб), що користувалися 39387 дес. землі. На початку 60-х рр. у хліборобських колоніях Київського генерал-губернаторства, а також у Херсонській і Катеринославській губерніях працювало в землеробстві й тваринництві лише 44518 євреїв (тобто 9% від загальної кількості іудеїв у вказаних регіонах) [15, с. 224].

У 60-х рр. XIX ст. стало зрозумілим, що царизм повністю охолов до ідеї допомоги євреям, які бажали перейти до продуктивної праці. Це виявлялося в юридичній пасивності, незацікавленості вищих чиновників імперії в розвитку єврейського землекористування, а також переведенні сум коробочного збору на інші цілі. Іудеї теж не горіли ентузіазмом працювати в сільському господарстві, хоча прагнули жити в селі й торгувати, займатися промислами, орендою. Саме тому 12 лютого 1865 р. було видано закон, який дозволяв вільний вихід із хліборобів [19]. У результаті велике поселення Волинської губернії, Софіївка (Трохим Брід) поголовно переписалося в міщани ще 1865 р. через покарання урядовою ревізійною комісією одного поселенця, котрий не займався сільськогосподарською діяльністю. Населення віддало перевагу втратити пільгу звільнення від військової повинності, ніж перебувати в страху через тілесне покарання. Однак найчастіше сама адміністрація вилучала євреїв із землеробського звання на основі того, що вони не займалися землеробством. Особливо багато міщан зустрічалося серед поселенців на орендованій землі. Землевласники, щоб полегшити відбирання землі в поселенців, самі клопоталися про їхнє позбавлення із землеробського стану [17, с. 103].

Експедиція П. Чубинського збрала на 1872 р. досить детальні відомості про єврейські хліборобські колонії на Правобережній Україні. Землеробські колонії іудеїв є в усіх трьох губерніях: на Київщині – 32 поселення (7980 євреїв-землеробів обох статей), на Поділлі – 14 поселень (9411 євреїв-землеробів обох статей), на Волині – 10 поселень (3274 осіб обох статей) [18, с. 186 – 187]. Отже, по всьому Правобережжю на 1872 р. нараховувалося 56 колоній, а в них – 20665 осіб обох статей.

Нові колонії не створювались, а старі продовжували існування в складних умовах. Розраховувати на допомогу з боку держави євреям більше не доводилося. Розуміючи їхню велику безпорадність у сільському господарстві, євреям, що бажали займатися землеробством, прийшли заможні представники єврейської громадськості Російської імперії. Зокрема, ряд кам'янецьких євреїв-купців, лікарів, присяжних повірених у січні 1881 р. зробили спробу створити єврейську колонію й розпочали збір грошей на цю справу. Було прийнято рішення взяти в оренду 300 десятин землі в Подільській губернії строком на 12 років і запросити охочих бідних євреїв зайнятися хліборобством. Пропонувалося роздати їх на кожному сім'ю по 10 десятин, а також побудувати будинки й надати необхідний господарчий інвентар [25, арк. 2]. На жаль, у нас немає інформації, як завершився цей почин, однак бажання громади розв'язати проблеми іудейської бідноти заслуговує схвалення.

Єврейські землеробські колонії і надалі існували й на початку XX ст. 1904 р. у 10 губерніях (6-ти північно-західних: Віленська, Вітебська, Гродненська, Ковенська, Мінська, Могильовська у 4-х південно-західних губерніях: Волинській, Київській, Подільській і Чернігівській) існувало 248 поселень [17, с. 105]. Їхня кількість на Правобережжі не змінилася й становила 56 колоній [16, с. 189]. Більше 5 тис. осіб євреїв-землеробів нараховано в губерніях: Київській (8678 – на 1906 р.) [22, арк. 446], Волинській (5003), менше 1 тис. (652) – в Чернігівській [17, с. 105]. При загальній кількості єврейського населення (1200122 осіб) [11, с. 302] 3-х губерній за переписом 1897 р. кількістю колоній складала 0,95 його кількості з деякими відхиленнями по окремих губерніях.

Весною 1914 р. в Україні налічувалося 27 єврейських землеробських колоній, у яких проживало близько 27000 осіб [20, с. 67]. З них: 1612 у Волинській губернії [13, с. 62], 8651 у Київській [14, с. 99]. Щодо Подільської інформації не виявлено.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що єврейське населення відіграло значну роль у соціально-економічному житті Правобережжя в другій половині XIX – на початку XX ст.ст.: в

основному як колоністи-землероби й орендарі поміщицьких маєтків. Значний вплив на процес аграризації єврейства регіону мали Селянська реформа 1861 р. та законодавчі акти російської влади 1804, 1835, 1844, 1862, 1864, 1865, 1882 рр. Оренда землі й придбання її в приватну власність євреями, незважаючи на перемінливу політику російського царизму щодо іудеїв, набула значного поширення, а управління поміщицькими маєтками в цей період все частіше переходило до спеціальної категорії людей, набуваючи рис професіоналізму. Щодо євреїв-землеробів, то варто сказати, що перехід іудеїв у землероби був можливістю отримати ряд пільг, вирватися за межі міст, містечок, “смуги осілости”, і це було стимулом для єврейської бідноти. Останні не цінували надану землю й здавали в оренду селянам, а самі ставали купцями, лихварями, ремісниками, займались орендним промислом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 10 июля. Именной объявленный Сенату Министром юстиции, опубликованный 5 августа. – О воспрещении евреям приобретать от помещиков и крестьян земли в губерниях, подведомым Виленскому и Киевскому генерал-губернаторам // ПСЗРИ. – СПб., 1867. – Собрание II. – Т. XXXIX. – № 41039 – С. 573-574.
2. 13 апреля. Высочайше утвержденное положение о еврейскоопубликованное 31 мая // ПСЗРИ. – СПб., 1836. – Собрание II. – Т. X. – № 8054. – С. 308-323.
3. 26 декабря 1844 г. Высочайше утвержденное положение о евреях-земледельцах // ПСЗРИ. – СПб., 1844. – Собрание II. – Т. XIX. – № 18562. – С. 910-917.
4. 3 Мая. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров (Собр. Узак. 1882 г. Мая 12, ст. 272). О приведении в действия Временных правил о евреях // ПСЗРИ. – СПб., 1882. – Собрание III. – Т. II. – № 834. – С. 181.
5. 5 Марта 1864 года. Высочайше утвержденное Положение о льготах, преимуществах и денежных ссудах, предоставляемых при покупке казенных и частных имений в Западных губерниях // ПСЗРИ. – СПб., 1866. – Собрание II. – Т. XXXXI. – Ч. 2. – Дополнение к тому 39. – № 40656а. – С. 3-6.
6. Высочайше утвержденное положение. О устройстве евреев // ПСЗРИ. – СПб., 1804. – Собрание I. – Т. XXVIII. – № 21547. – С. 731-737.
7. ДАЖО. – Ф. 115. – Оп. 1. – Спр. 2387. Дані про поміщицькі та селянські господарства Волинської губернії, 1868 р., – 93 арк.
8. Военно-статистическое обозрение Волынской губернии / [сост. А. Забелин]. – К.: Типография генерального штаба Киевского военного округа, 1887. – 365 с., 8 табл., карт.
9. Кореспонденція “Киевлянина” // Киевлянин. – 1884. – № 113. – С. 2.
10. Мицюк О. К. Аграризація жидівства України / О. К. Мицюк – Прага: друкарня „Legiografie”, 1932. – 178 с.
11. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у 2-х частинах, [О. В. Кресін, В. П. Ляхоцький, В. Ф. Панібудьласка]; за ред. В. Ф. Панібудьласки. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. 1. – 583 с.
12. Оршанский И. Г. Евреи в России. Очерки экономического и общественнобытового евреев / И. Г. Оршанский – Санкт-Петербург: Типография О. И. Бакста, 1877. – 439 с.
13. Памятная книжка Волынской губернии на 1917 год. – Житомир: “Издание Волинского губернского статистического комитета”, 1916. – 363 с.
14. Памятная книжка Киевской губернии на 1914 год. – К.: “Издание Киевского губернского статистического комитета”, 1915. – 548 с.
15. Рибинський В. П. Єврейські хліборобські колони на Київщині, Волині та Поділлі в I пол. XIX ст. / В. П. Рибинський // Збірник праць єврейської історико-археологічної комісії. – К.: 1929. – Т. 2. – С. 199 – 239.
16. Рупин А. Евреи нашего времени / Артур Рупин – М.: Сафрут, 1917. – 225 с.
17. Сборник материалов об экономическом положении евреев в России. – С-Пб.: Издание Еврейского колониционного общества, 1904. – Т. I. – 410 с.
18. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край П. Чубинского. – СПб.: Тип. К. В. Трубникова, 1872. – Т. 7. – 608, табл.
19. Февраля 12. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Министром внутренних дел, опубликованное 4 марта. – О не допущении евреев к замещению должностей по городским общественным Банкам // ПСЗРИ. – СПб., 1867. – Собрание II. – Т. XL. – № 41801. – С. 191.
20. Хонигсман Я. С. Колективізація, голодомор і занепад єврейського землеробства в Україні / Я. С. Хонигсман // УЖ. – 1994. – № 2-3. – 66 – 75.
21. ЦДІА України. – Оп. 642. – Спр. 497. Про користування євреями землею всупереч закону від 3 травня 1882 р. заборона орендувати їм земельне майно в Південно-Західному краї. Зі звіту генерал-губернатора. За 1911-1912 р., – 35 арк.
22. ЦДІА України. – Ф. 442. – Оп. 705. – Спр. 142, част. 1. Про утворення згідно Височайшого указу 4 березня 1906 р. в Південно-Західному краї землевпорядних комісій. Статистичні дані про кількість населення, у т.ч. селянського в Київській, Подільській та Волинській губерніях, площах селянського землеволодіння та посівних площах, 1906 р., – 604 арк.
23. ЦДІА України. – Ф. 442. – Оп. 770. – Спр. 143. Указ Сенату від 5 червня 1862 року про права євреїв на придбання у власність поміщицьких маєтків, 1862 р., – 191 арк.
24. ЦДІА України. – Ф. 442. – Оп. 50. – Спр. 369. Про кількість євреїв-колоністів і кількість приналежної їм землі в Подільській губернії. Зі звіту подільського губернатора за 1870 р., – 69 арк.
25. ЦДІА України. – Ф. 442. – Оп. 534. – Спр. 384. Справа за заявою г. “Кисвянин” про зібрання в м. Кам'яні-

Подільському єврейської інтелігенції для обговорення питання про створення в Подільській губернії землеробської колонії для євреїв, 1881 – 1882 рр., – 4 арк.

26. ЦДІА України. – Ф.442. – Оп.535. – Спр.353. Справа про порушення євреями закону від 3 травня 1882 р. про обмеження їхніх орендних прав на землю, 1882 – 1885 р., – 69 арк.

27. ЦДІА України. – Ф.442. – Оп.542. – Спр.100. Про порушення поміщиками і євреями закону, що забороняє їм здобувати нерухоме майно в Подільській губернії. Зі звітів губернатора за 1887 й 1888 р., – 82 арк.

28. ЦДІА України. – Ф.442. – Оп.607. – Спр.1. Справа про Височайшезатвердженні 27 грудня 1884 р. правила відноснопридбання у власність, заклад і орендування в 9-тиЗахіднихгуберніях земельного майна поза містами і містечкамирозташованих, 1885 – 1893 рр., – 211 арк.

29. Число євреїв-землевладельцев в западныхгуберниях // Киевлянин. – 1872. – №38. – С.1 – 2.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бородій Андрій Іванович –аспірант кафедри історії України К-ПНУ імені Івана Огієнка

Наукові інтереси: проблеми історії життя та діяльності єврейської національної меншини на території Правобережної України у 1861 – 1914 рр.

УДК 929,6 (477) “193/194”

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИСВОЄННЯ ПОЧЕСНИХ ЗВАНЬ У НАГОРОДНІЙ СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ДОВОЄННИЙ ЧАС ТА ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Віктор ВОРОНІН (Київ)

Досліджено історію розвитку у вітчизняній нагородній системі практики відзначення почесними званнями з двадцятих років ХХ сторіччя до періоду Великої Вітчизняної війни, її зміст і документально-правову базу.

Ключові слова: нагородна система, почесні звання, кодекс законів про народну освіту, УСРР, УРСР, українська фалеристика, Велика Вітчизняна війна, Положення про почесні звання Української РСР.

Researched the history of the domestic system of awards celebration honors the practice during Great Patriotic War, improvements documented framework of the award of the Institute and its importance for achieving the Great Victory.

Keywords: System of awards, honors, USSR, the Great Patriotic War, the provisions of honors Ukrainian SSR.

Не можна не погодитися з наступною тезою класичного дослідження з історії вітчизняної фалеристики “Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини” щодо питання генези нагородного інституту почесних звань у Радянській Україні: “Паралельно з орденами центру й республіканською державною відзнакою в нагородній системі України набули високого авторитету й значення почесні звання – нова форма відзначення громадян за успіхи в господарському та культурному будівництві в республіці” [1, с. 299].

Уперше вони з’являються в нагородній системі УСРР уже на самому початку 20-х років.

У кодексі законів про народну освіту УСРР розділ третій під назвою “О присвоєнні почетных званій” був повністю присвячений цьому питанню. І саме тоді вперше у вітчизняній нагородній системі з’являється практика нагородження почесними званнями, що було абсолютною новацією у світовій фалеристичній практиці. Важко переоцінити значення цього факту, враховуючи, що до середини 90-х років, уже за часів незалежної України, саме почесні звання були головним, а де-факто й майже єдиним елементом вітчизняної нагородної системи.

У вищезгаданому Кодексі законів про народну освіту УСРР було визначено наступне щодо введення інституту почесних звань:

“765. Особо отличившиеся как дарованиями, так продолжительностью и преданностью служении трудящимся массам, работники искусств могут быть награждаемы званием Заслуженного артиста (художника) УССР”.

Також у Кодексі чітко визначався порядок присвоєння почесних звань діячам мистецтв та матеріальні привілеї, які надавалися нагородженим:

“766. Означенные званія присваиваются постановлениями коллегии Наркомпроса, по представлении Главполитпросвета, согласованным с соответственными руководящими